

Müasir ali təhsil sistemi humanist psixoloji dəyərlər güzgüsündəƏliyeva Lalə Məmməd qızı ^{ORCID 0000-0001-9791-763X}*Sumqayıt Dövlət Universiteti, Sumqayıt, Azərbaycan, dosent*
lale.aliyeva@sdu.edu.az

MƏQALƏ HAQQINDA MƏLUMAT	XÜLASƏ
Məqalənin tarixçəsi Daxilolma tarixi: 20.05.2025 Düzəliş tarixi: 22.09.2025 Qəbul olunma tarixi: 03.12.2025	Dünya ali təhsil sisteminin müasir mərhələdə inkişafını səciyyələndirən aparıcı istiqamətlərdən biri – onun humanistləşməsidir. Bu proses, bütövlükdə təlim prosesinin və eləcə də ayrı-ayrı fənlərin tədrisinin məzmununun humanist psixoloji baxımdan zənginləşdirilməsini, onun istənilən problemlərinə, onların təlimdə iştirak edən hər iki tərəfin – öyrədənə öyrəninin fəaliyyətinə insani baxımdan əhəmiyyət kəsb edən mövqedən – humanist psixoloji “güzgü”dən baxılmasını tələb edir.
Açar sözlər pedaqoji praktikalar, şəxsiyyət yönlümlü təlim, humanist psixoloji yanaşma, layihələr metodu, refleksiv təlim	Bu yanaşma müasir yüksək intellektə və peşə vərdişlərinə malik olan (vişələnmə) gənclərin dar peşə çərçivəsində qapanıb qalmamasını, peşəkarlıqla yanaşı həqiqi humanist mövqenin və əhatəli dünyagörüşünün formalaşmasını aktual vəzifə kimi qiymətləndirir.
	Sözü gedən yanaşmanın əsasını humanist psixologiyanın (onun bütün tarixi boyu formalaşmış və müasir dövrdə R. Assosionin, A. Maslounun, C. Düinin və b. təlimlərində yer almış) mahiyyətini əks etdirən müddəalar təşkil edirlər. Humanist yanaşma elə təlim mühitinin formalaşmasına təkan verir ki, burada təlimin subyektə olan insan (fərd) özünə inam, qarşılıqlı anlaşılma və rəğbətlənmə hiss edir. Təkcə onun bir mütəxəssis kimi formalaşması üçün zəruri olan təlim materialını mənimsəmir, həmçinin özünə, digərlərinə və bütövlükdə həyata münasibətini formalaşdırır.

Təhsil sisteminin müasir mərhələdə inkişafını səciyyələndirən başlıca məqam - onun funksional baxımdan əsaslı transformasiyaya uğraması, yəni bilik və vərdişlərin nəsilədən nəslə ötürülməsi vasitəsilə gənc nəslin insani potensialının, mədəni identikliyin formalaşmasının aparıcı mexanizminə çevrilməsidir. Qloballaşma, rəqəmsal transformasiya və artan ictimai-mədəni inteqrasiya şəraitində təhsilin rolu və yeri əhəmiyyətli dərəcədə artır.

Bu gün təhsildən təkcə yüksək səviyyəli mütəxəssislərin hazırlanması deyil, həm də tənqidi tərəkürrə, etik seçimə, yaradıcı dialoqa qadir olan vətəndaşların tərbiyə edilməsi tələb edilir. Hətta deyərdik ki, müasir təhsil nəinki təkcə “nəyi bilməli?” sualına, daha çox “sürətlə dəyişən aləmdə necə yaşamalı və inkişaf etməli?” sualına cavab verməlidir. Təhsil sistemi şəxsiyyətin formalaşdığı, onun potensialının inkişaf etdiyi və həyatın mənasının dərk edildiyi bir məkana çevrilməlidir.

Bu hədəflər həm bütövlükdə təlim prosesinin, həm də ayrı-ayrı fənlərin tədrisinin məzmununun humanist psixoloji baxımdan zənginləşdirilməsini, onun gedişində aktuallaşan istənilən problemlərə, təlim fəaliyyətində iştirak edən hər iki tərəfin – öyrədənə öyrəninin fəaliyyətinə insani baxımdan əhəmiyyət kəsb edən mövqedən – humanist psixoloji “güzgü”dən baxılmasını tələb edir.

Bu yanaşma müasir yüksək intellektə və peşə vərdişlərinə malik olan (yiyələnmiş) gənclərin dar peşə çərçivəsində qapanıb qalmamasını, peşəkarlıqla yanaşı həqiqi humanist mövqenin və əhatəli dünyagörüşünün formalaşmasını aktual vəzifə kimi qiymətləndirir.

Bu məcrada, insan fərdiyyətinin (sözsüz ki, konkret nəzərdən keçirilən halda söhbət təlim prosesinin başlıca subyektindən – təlimlənəndən gedir) inkişafına yönəlmiş yanaşmalar xüsusi aktualıq kəsb edirlər. Məhz burada humanist psixologiya, təlimlənənə təkcə təlimin obyektı kimi deyil, öz təkrarolunmaz tələbatlarına, motivasiyaya və özünüinkişaf meylinə malik bir subyekt kimi nəzərdən keçirilməsini irəli sürür.

Təhsil sisteminin və onun həyata keçirdiyi təlim prosesinin humanist psixoloji prizmadan nəzərdən keçirilməsi bu prosesin fokusunun “nəticə xatirinə təlimdən” “şəxsiyyətin inkişafı naminə təlimə” doğru yerdəyişməsinə həyata keçirməyə imkan verir.

Müasir təhsil sistemi müxtəlif təlim və nəzəriyyələrin kəsişməsində durur ki, bunların arasında humanist psixologiya xüsusi yer tutur. Bu məqalənin qayəsini humanist psixoloji dəyərlərin təlim praktikalarına təsirinin və təlim və tərbiyə prosesinə yanaşmanı formalaşdırma xüsusiyyətlərinin nəzərdən keçirilməsi təşkil edir.

Müasir təhsil sistemi: çağırışlar və problemlər.

Müasir təhsil sistemi, hazırda fərdi yanaşma prinsipinin aktual bir tələb kimi irəli sürülməsinə baxmayaraq, hələ də təlimlənən gənclərin tam dolğun inkişafına maneə törədən bir sıra problemlərlə üzləşir. Bu problemlər, müxtəlif ölkələrin təhsil sistemlərində onların etnik-psixoloji və sosial-iqtisadi dəyərlərinin təsiri altında fərqli çalarlara malik olsalar da, mahiyyət etibarilə, təhsil sistemi üçün ümumi xarakter daşıyırlar. Bu problemlər, təhsildə fərdi yanaşma prinsipinin əhəmiyyətinin və vacibliyinin ümumən (formal qaydada) qəbul edilməsinə baxmayaraq, əksər hallarda təhsil praktikasında doqmatik standartlara, zahiri göstəricilərə və kəmiyyət baxımından əldə edilən nəticələrə yönümlü dəyişmədən qalmasına səbəb olurlar.

Bəs söhbət hansı problemlərdən gedir?

Bu problemlər, heç şübhəsiz, klassik doqmatik təhsil sisteminin dəyərlərini və yönümünü səciyyələndirirlər və tarixən formalaşmış “klassik dəyərlərə” söykənirlər, vahid bir sistemin danılmaz ünsürləri kimi vəhdət təşkil edirlər (bu prosesin səciyyəsinin, tarixi formalaşma şərtlərinin və onları meydana gətirən sosial-iqtisadi tələblərin, pedaqoji kanonların və didaktik sistemlərin, ələlxüsus Y.A. Komenskinin klassik sisteminin, nəzərdən keçirilməsi təqdim edilən yazının əhatə dairəsindən kənara çıxır). Onları, qısaca da olsa, nəzərdən keçirək.

Bu problemlər arasında aparıcı mövqe “*testosentrizm*” (təlim prosesində verilən bilik və vərdişlərin birmənalı şəkildə testlərdən istifadə edilməklə qiymətləndirilməsinə) məxsusdur desək, yanlışdır. Testosentrizmin bir problem kimi mahiyyətini təşkil edən neqativ məqam – bütövlükdə təlim prosesinin mahiyyətinin sınaqlara (imtahana, testləşdirilməyə və s. standart qiymətləndirilmə məqamlarına) hazırlaşmağa bərabər tutulmasıdır. Bu zaman təlimlənən tərəf təhsili özünüdərkə, təfəkkürün inkişafına və daxili zənginləşməyə aparan (aparmalı olan) yol kimi deyil, gözlənilən sınaq zamanı “müsbət nəticə” əldə etməyin şərti kimi bal toplanmasına yönəlmiş bir vasitə olaraq qavrayır. Nəticədə, labüd olaraq, təhsilə həqiqi maraq sönür, təlimlənənin yaradıcı potensialı nəinki aşkar edilmir və sonrakı inkişaf üçün stimül almır, əksinə, doqmatik çərçivəyə salınır.

İkinci problem – *təhsil proqramlarının bir mənalı şəkildə unifikasiyaya məruz qalmasıdır. (unifikasiya* (lat. *unus* «tək» + *facio* «edirəm»; «birləşdirilmə») — vahid sistemə və ya formaya gətirilmə anlamına gəlir). Təhsildə unifikasiya – təlim prosesinin həyata keçirilməsi zamanı yer ala biləcək və yol verilən çoxsaylı ünsürlərin və onların həllərinin sayının, əsasən subyektiv xarakter daşıyan, ixtisar edilməsi vasitəsilə rəngarəngliyin aradan qaldırılması, onların eyni tipli ünsürlərlə (stereotiplərlə) əvəz olunması baxımından kifayət dərəcədə geniş yayılmış və “səmərəli” (!) bir metod kimi qəbul edilir və sistemləşdirilmənin (ünsürlərin, istifadə üçün səmərəli olan qaydada və ardıcılıqla paylanması məqsədini güdən səviyyədə düzülməsindən ibarət olan) bir növü kimi çıxış edir.

Bu zaman, heç şübhəsiz ki, təlimlənənlərin fərdi xüsusiyyətlərinin, maraq və qabiliyyətlərinin nəzərə alınması üçün yer qalmır desək, yanlışdır. Unifikasiyaya məruz qalmış, standartlaşdırılmış yanaşmalar təlimlənənlərin, faktiki olaraq, sistemin subyektlərindən onun obyektlərinə çevrilməsini həyata keçirirlər. Bu zaman, təlimlənənlərdən, onların təlim prosesinin fəal subyektləri kimi qiymətləndirilməsindən fərqli olaraq, onların fərdi xüsusiyyət və qabiliyyətlərinin, meyl və istəklərinin inkişafına yönəlmiş fəaliyyət deyil, “ümumən qəbul edilmiş” normalara müvafiqlik tələb edilir. Nəticədə, qeyri-standart düşüncəyə malik, emosional baxımdan fərqli hissiyyatın daşıyıcısı olan və alternativ təlim üslublarına meylli olan gənclər “pedaqoji təzyiqə” məruz qalırlar.

Nəzərdən keçirilən problem blokunda növbəti – üçüncü problem – təhsil mühitində **psixoloji təhlükəsizliyin səviyyəsinin yetərli olmamasıdır**. Təlimlənənlər arasında labüd şəkildə özünü bürüzə verən rəqabətlik meyl, müxtəlif səpgidə dominantlığın ifadəsi kimi formalaşan avtoritarlıq, yanlış addımlar atmaq və səhv qərarlar qəbul etmək qorxusu, təlimçilər və valideynlər tərəfindən müxtəlif istiqamətlərdə göstərilən təzyiq və digər bu kimi məqamlar təlim prosesində təşviş atmosferinin bərqərar olmasına rəvac verirlər. Nəticədə, təlimlənənlər sözü gedən şəxslərdən dəstək əvəzinə tənqid eşidir, onların gələcək müvəffəqiyyətlərinin rəhni olacaq daxili motivasiyasının gücləndirilməsi əvəzinə onların istənilən fərdi təşəbbüsünü kökündə boğa biləcək xarici təlqinlə, məcburiyyətlə üzləşirlər. Bu hal - təlimlənənlərin emosional baxımdan yanmasına, təlim prosesindən demək olar ki, təcrid olunmasına və hətta bəzi hallarda onların psixosozial sağlamlığının pozulmasına gedən ən qısa yoldur.

Nəhayət, təlim verənin təlim prosesində rolu müstəsna olaraq təlim proqramına “mexaniki” riayət olunmasına və nizam-intizama nəzarət üzrə “müvafiq” addımların atılmasına bərabər tutulur. Belə olan halda, pedaqoqun özü də, hətta istəsə belə, təlim prosesinə yaradıcı, təşəbbüskar yanaşmaq, təlimlənənlərlə etimadlı münasibətlər qurmaq və, humanist psixologiyada vurğulandığı kimi, fasilitator rolunu icra etmək imkanından məhrum olur.

Yuxarıda qeyd olunan problemlər, istər ayrı-ayrılıqda, istərsə də bir yerdə, təlim prosesində dərin, əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsi zərurətini göstərir. Təhsil sisteminə humanist psixoloji baxımdan yanaşma vurğulanan problemlərin aradan qaldırılmasına yönəlmiş pozitiv alternativ təklif edir: təlimlənmə təkcə peşə baxımından əhəmiyyətli və zəruri olan bilik və vərdişlərin formalaşmasına deyil, həm də təlimlənin şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşma, onu öz daxili aləminə, aktual fərdi tələbatlarına və fərdi inkişaf yolu seçmək şansına iddiada olan bir fərd kimi qəbul etmək tələb edir.

Humanist psixoloji yanaşma nəyə əsaslanır?

Bu yanaşmanın bünövrəsini humanist psixologiyanın dəyərləri təşkil edirlər. Humanist psixologiya – dünyəvi psixoloji təsəvvürlərin bir aktual istiqaməti olaraq, hər bir insanın unikal təbiətə malik olduğunu, onun istənilən fəaliyyət sahəsində fərdi seçim imkanına malik olduğunu vurğulayır və, bunun da əsasında şəxsiyyətin özünüaktuallaşdırma meylini və fərdi inkişaf yönümünü dəstəkləyir, ön plana çəkir. XX əsrin ortalarında, o zamanlar dominant olan iki psixoloji məktəbə - əsasən insan psixikasında qeyri-şüurunin öyrənilməsinə yönəlmiş psixozanalizə və ancaq insanın xarici davranışının öyrənilməsinə yönəlmiş bihevizmin məhdud yanaşmasına cavab olaraq meydana gələn bu istiqamət insanı bir tam kimi, fəal surətdə inkişafda olan bir subyekt kimi, dərk edilmiş qərarlar qəbul edə bilən və daxili özünüinkişafa meylli fərd kimi nəzərdən keçirir.

Bu istiqamətin baniləri kimi amerikalı psixoloqlar Abraham Maslou və Karl Rocers tanınmışlar (hərçənd bu istiqamətin rüseymlərini görkəmli italyan psixoloq Roberto Assololinin yazılarında və onun irəli sürdüyü “psixosintez” nəzəriyyəsinin başlıca müddəalarında görmək mümkündür). “Humanistlər” iddia edirlər ki, hər bir insana əzəldən inkişaf potensialı xasdır və onun əhatə mühitinin başlıca vəzifəsi – bu prosesin boğulmasından yox, onun hərtərəfli dəstəklənməsindən ibarət olmalıdır. Humanist psixologiya diqqəti subyektiv təcrübədə, şəxsi

məsuliyyət hissində, özünüreallaşdırmaya meyldə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə empatik, fərdi dəyərlərə deyil, qarşılıqlı dəyərlərə söykənən zərurətdə cəmləşdirir.

Qeyd edək ki, humanist psixologiyanın mərkəzi anlayışlarından biri – özünüaktuallaşdırma, yəni hər bir insanın öz daxili potensialını inkişaf etdirmək, dolğun şəxsi həyat sürmək imkanını reallaşdırmaq və həqiqi “Mən”ini qazanmaq meylidir. Bu anlayış, həmçinin insanın tələbatlar iyerarxiyasının məşhur piramidasını təklif etmiş amerikalı psixoloq A. Maslou tərəfindən irəli sürülmüşdür [3]. Onun nəzəriyyəsinə əsasən, fərd ancaq o zaman özünü tam mənada aktuallaşdırma bilər ki, onun baza tələbatları – fizioloji tələbatlar, təhlükəsizlik, məhəbbətə və mənsubiyyətə olan tələbatlar - ödənilmiş olsunlar.

Bu baxımdan təhsil fərdi təşəbbüsü boğmamalı, əksinə, şəxsiyyətin (həm təlimləndirənənin, həm də təlim verənin) qabiliyyətlərinin daha parlaq əks olunması üçün hərtərəfli şərait yaratmalıdır.

Humanist psixologiyanın digər görkəmli nümayəndəsi – Karl Rocers “şəxsiyyət yönümlü yanaşma” konsepsiyasının müəllifidir. O belə hesab edirdi ki, şəxsiyyətin inkişafı üçün başlıca amil – dəstəkləyici, səmimi və rəğbətləndirici (empatik) mühitin mövcud olmasıdır. Onun fikrincə, həqiqi təlimlənmə ancaq psixoloji təhlükəsizlik mühitində mümkündür: bu zaman təlimlənen öz fikirlərini, hisslərini və ideyalarını, digərləri tərəfindən tənə olunmaqdan ehtiyat etməyərək, sərbəst şəkildə bildirə bilər [2].

Beləliklə, humanist psixologiyanın başlıca ideyaları kimi aşağıdakılar fərqləndirilə bilər:

- Hər bir fərdin dəyərliliyinin və unikallığının qəbul edilməsi;
- Fərdi seçim azadlığına inam və öz həyatı üçün məsuliyyət daşımaq;
- Şəxsi inkişafa və autentiklikə meyl;
- Münasibətlərdə empatiya və onların dəyərləndirilmədən qəbul edilməsi;
- Təlimə xaricdən informasiyanın aşılması prosesi kimi deyil, fərdi daxili motivləşdirilmiş proses kimi yanaşma.

Humanist psixoloji dəyərlərə söykənən pedaqoji fəaliyyətdə təlimləndirən tərəf artıq, müstəsna olaraq, bilik mənbəyi və nəzarət funksiyasını yerinə yetirən subyekt kimi çıxış etmir. Bunun əvəzində, pedaqog fasilitatora – təlimlənenin daxili potensialının aşkar edilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılması yolu ilə təlimlənməyə dəstək verən köməkçiyə çevrilir.

Qeyd edək ki, “fasilitator” anlamının özü (ing. *to facilitate* — «yüngülləşdirmək, dəstəkləmək» mənasını verir) təlim prosesində təlim verənin rolunun radikal şəkildə dəyişdiyini göstərir: sözü gedən subyektin sadə informasiya ötürücüsündən təlimlənenin şəxsi və savad baxımından inkişaf amillərinin ötürücüsünə çevrilir.

Karl Rocers, təlim prosesində pedaqoqun bir fasilitator kimi nümayiş etdirməli olduğu üç başlıca keyfiyyəti fərqləndirir [2]:

- məramlarda səmimilik və həqiqilik — təlimin subyektlərinə münasibətdə sünilikdən, onlarla ünsiyyətdə “oyunçuluqdan” və formal üstünlük nümayişindən uzaq olmaq;

- təlimlənenin tərəf-müqabil kimi təmənnasız və pozitiv şəkildə qəbul edilməsi — təlimlənenin şəxsiyyətinə, onun təlim fəaliyyətində əldə etdiyi nailiyyətlərin səviyyəsindən, yol verdiyi səhvlərdən və ümumiyyətlə təlim prosesinə münasibətindən asılı olmayaraq, hörmətlə yanaşmaq;

- empatiya – tərəf-müqabilin (təlimin subyektinin) daxili aləmini hiss etmək, onun emosional vəziyyətini anlamaq və ona qayğı ilə yanaşmaq.

Fasilitator təlimlənenə “düzgün” düşünməyi və davranmağı birnəməli şəkildə diktə etmir, əksinə, ona araşdırmalar aparmaqda, qarşısına tədqiqat xarakterli suallar qoymaqda, öz maraqlarını dərk etməkdə və məqsədini aktuallaşdırmaqda yardım edir. Təlim prosesinin gedişində fasilitator monoloqa söykənmir, təlimlənenin tərəf-müqabili kimi çıxış edərək, dialoq prinsipinə üstünlük verir. Məhz bu mövqə təlimlənenə daxili motivasiyanı gücləndirir, onun qəbul ediləcək qərarlar

üçün şəxsi məsuliyyətinin, onların həyata keçirilməsi baxımından şəxsi məsuliyyət hissinin və tənqidi düşüncə tərzinin formalaşması və inkişafı üçün dəstək verir.

Humanist psixologiyanın təlim praktikalarına təsiri

Humanist yanaşma elə təlim mühitinin formalaşmasına təkan verir ki, burada təlimin subyektı olan insan (fərd) özünə inam, qarşılıqlı anlaşılma və rəğbətlənmə hiss edir. Təkcə onun bir mütəxəssis kimi formalaşması üçün zəruri olan təlim materialını mənimsəmir, həmçinin özünə, digərlərinə və bütövlükdə həyata münasibətini formalaşdırır.

Humanist psixologiya, diqqəti təlimlənenin şəxsiyyətində, onun daxili aləmində və emosional rifahında cəmləşdirərək, müasir təlim yanaşmalarının formalaşmasına və inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Bu yanaşmadan irəli gələn aparıcı təlim praktikalarından biri — şəxsiyyət yönümlü təlimdir. Bu təlim praktikasının əsasında təlimlənenlər arasında fərdi fərqlərin labüdlüyünün qəbul edilməsi durur: hər fərdin özünün fərdi inkişaf sürəti, düşüncə tərz, maraq dairəsi və motivasiya sahəsi mövcuddur. Bu modeldə təlimverənin rolu universal həqiqətlərin təqdim edilməsindən daha çox, təlimlənenin qeyd edilən fərdi xüsusiyyətlərinin aşkar edilməsi və inkişafı üçün zəruri olan şəraitin yaradılması və dəstəklənməsi ilə səciyyələnir. Vacib olan nəyin öyrənilməsi deyil, bu prosesin necə həyata keçirilməsidir.

Təlimdə humanist psixoloji yanaşmaya söykənən praktikalar sırasında bir neçəsinin də adını çəkmək olar, məsələn:

- layihələr metodu, burada təlimlənen mövzunu seçir, araşdırır və əldə edilən nəticələri təqdim edir (sözsüz ki, təlimçi-fasilitatorun iştirakı ilə), yəni fəal, dərk olunan təlim həyata keçirilir;
- refleksiv təlim, bu zaman təkcə təqdim edilən informasiya deyil, bu baxımdan şəxsi təcrübə, yaşantı və inkişaf əhəmiyyət kəsb edir;
- tütörlük və hamilik, təlim prosesində təlimlənenin fərdi dəstəklənməsini ehtimal edir.

Deyilənlərə əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, humanist psixoloji yanaşma həmçinin daha yüksək - metafənn kompetensiyalarının (məs., özünütənzimləmə, empatiya, tənqidi yanaşma və komanda şəklində işləmək bacarığı kimi) inkişafına da rəvac verir. Bu məqamların əhəmiyyəti təlim prosesindən kənara çıxır, bütövlükdə həyatı əhəmiyyət kəsb edir.

Bir sözlə, humanist psixologiyanın başlıca ideyaları real, kütləvi təlimlənməyə deyil, hər bir təlimlənenin bir unikal fərd kimi inkişafına yönəlmiş təlim strategiyalarında öz əksini tapırlar.

Müasir təhsil sisteminə humanist psixoloji yanaşmanın tətbiq edilməsi.

Humanist psixoloji yanaşmanın cəlbədiciliyinə və artıq sübuta yetirilmiş səmərəliliyinə baxmayaraq, onun təhsil sistemi praktikasına tətbiqi bir sıra ciddi çətinliklərlə, istər sistem səviyyəsində, istərsə də şəxsi müstəvidə, üzləşir.

Bu baxımdan birinci və, zənnimizcə ***başlıca problem — bütövlükdə təhsil sisteminə xas olan inersiyalılıq, ətalətlilikdir.*** Belə ki, müasir kütləvi təhsil hələ də, ənənəvi olaraq, sərt standartlara, nəzarətə, qiymətləndirməyə və ciddi iyerarxik sistemə söykənir. Belə şərtlər daxilində fərdi yanaşmanı və kifayət qədər vaxt sərfi, təlimlənenin fərdi xüsusiyyətlərinə diqqət və hörmətlə yanaşma tələb edən çevik qarşılıqlı əlaqə formalarını həyata keçirmək çox çətinidir. “Yuxarıdan” təzyiq – təlim planlarının yerinə yetirilməsi, hesabatlılıq və digər ehkam xarakterli təlimatlar, ilk növbədə, təlim verənin pozitiv yönümlü fəaliyyət sərbəstliyini məhdudlaşdırır və onların yaradıcı təşəbbüskarlığını heçə endirir.

İkinci, birincidən heç də az əhəmiyyətli olmayan ***problem — pedaqoqların hazırlıq səviyyəsinin humanist təhsil metodikalarının tələblərinə müvafiq olmamasıdır.*** Humanist psixoloji yanaşma pedaqoqlardan təkcə metodik biliklərə malik olmağı deyil, həm də emosional, kommunikativ və refleksiv vərdislərə yiyələnməyi tələb edir. Təlimçi empatiya qabiliyyətinə malik olmalı, tərəf-müqabilin fərdi (konstruktiv) mövqeyini qəbul etməyə və təlimlənenlərlə tərəf-müqabil münasibətləri qurmağa hazır olmalıdır. Reallıqda, belə bir faktın labüdlüyünü qəbul etmək lazımdır

ki, hazırkı təhsil sistemində çalışan pedaqoqların böyük əksəriyyəti – klassik avtoritar sistemin yetişdirmələridirlər və humanist təhsil paradigması ilə işləməyə hazır deyildirlər. Belə ki, təlimləndirənlərlə xüsusi hazırlıq keçirilmədən və onların təlim prosesində dəstəklənməsi həyata keçirilmədən, sözü gedən yanaşmanın təhsil sistemində tətbiq edilməsi formal xarakter daşıyır və, çox güman ki, müvəffəqiyyətsizliyə uğrayardı.

Sözü gedən problemlərdən **üçüncüsü – təhsil müəssisələrində etimad mədəniyyətinin və psixoloji təhlükəsizlik mühitinin formalaşmamasıdır**. Humanist psixoloji dəyərlərə söykənən pedaqoqika təhsil müəssisələrindən təkcə yeni metodların tətbiq edilməsini deyil, həm də ümumi təhsil mühitinin kökündən dəyişdirilməsini (avtoritarizmdən uzaq olmağı, arzuolunmaz təzyiqdən, həddən ziyadə rəqabətdən imtina etməyi tələb edir. Bu tələbin həyata keçirilməsi sözü gedən prosesə təhsil müəssisələrinin idarəçiliyinin, təhsilalanların valideynlərinin fəal şəkildə cəlb edilməsini, pedaqoji kollektivdə qarşılıqlı münasibətlər sisteminin əsaslı şəkildə dəyişdirilməsini tələb edir.

Nəhayət, əhəmiyyətli problemlər sırasında **növbəti problem – mövcud sosial-etnik və kütləvi-mədəni yönümlərdir**. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, cəmiyyətdə hələ də nəticəyə, müvəffəqiyyətə, “yaxşı peşəyə yiyələnməyə” yönüm daha üstündür, nəinki şəxsiyyətin inkişafına, özünüdərkinə və xoşbəxtliyə nail olmağa. Valideynlər, təhsil müəssisələrinin inzibatçıları, hətta təhsilalanların özləri də standart qəbul edilmiş sxemlərə uyuşmayan humanist yanaşmanı “qeyri-ciddi” və ya “səmərəsiz” bir mövqe kimi qəbul edirlər.

Bununla belə, yuxarıda göstərilən çətinliklərə baxmayaraq, humanist psixoloji yanaşma prinsiplərini müvəffəqiyyətlə tətbiq edən təhsil müəssisələrinin, ayrı-ayrı pedaqoqların və, ümumiyyətlə, təhsil təşəbbüslərinin sayı artmaqdadır. Bu isə o deməkdir ki, bu sahədə pozitiv dəyişikliklər, özü də dərin və dayanıqlı, qaçılmazdır.

Təhsil sisteminin humanist psixoloji yanaşma ruhunda inkişaf perspektivləri

Təlim prosesinə humanist psixoloji yanaşma təhsilin müasir insanın həyatında rolunun yenidən dərk edilməsi üçün unikal imkanlar yaradır. Özünüaktuallaşdırmağa, empatik yanaşmaya və qiymətləndirilmədən qəbul edilməyə istiqamətlənmiş yanaşma təhsil mühitində, təlimləndirənlər tərəfindən təkcə təqdim edilən informasiyanın mənimsənilməsinə deyil, habelə özünütənzimləmə, tənqidi təfəkkür və əməkdaşlıq vərdislərinin formalaşmasına yönəlmiş etimad və dəstəklənmə mühitini formalaşdırmaq imkanı verir. Bu yönüm təkcə akademik nailiyyətlərin əldə edilməsinə deyil, həm də mürəkkəb və dinamik müasir dünyada həyata hazır olan dayanıqlı, harmonik şəxsiyyətlərin formalaşmasına rəvac verir.

Şübhəsiz ki, humanist psixoloji yanaşmanın ənənəvi təhsil sistemində tətbiq edilməsi bir sıra problemlərlə üzləşir. Bu problemlər həm institusional strukturların müqavimətini, pedaqoqların kifayət etməyən hazırlıq səviyyəsini, hətta bu yanaşmanın cəmiyyət tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul edilməməsinə də əhatə edirlər. Lakin bunlar dəfəedilməz problemlər deyildirlər. Mühüm olan odur ki, istər təhsil verənlər, istərsə valideynlər və inzibati orqanlar artıq humanist yanaşmanın dəyərini başa düşürlər ki, bu da sözü gedən ideyaların real təhsil praktikasında həyata keçirilməsi üçün münbit mühit formalaşdırır.

Humanist psixoloji dəyərlərə söykənən yanaşmanın təhsil sistemində tətbiq edilməsi perspektivləri cəmiyyətin konkret təlimləndirən şəxsiyyətinin qəbul edilməsi səviyyəsi ilə bağlıdır. Bu – uzunsürən, lakin zəruri bir prosesdir və onun nəticəsi olaraq daha insani, inklüziv və səmərəli təhsil sisteminin formalaşması olacaqdır. Vacib olan odur ki, bu ideyalar inkişaf etdirilsinlər və hər bir təlimləndirənin fərdi potensialının aşkar edilməsi və onun tam dolğun bir şəxsiyyət kimi formalaşması üçün imkanlardan dolğun istifadə edilsin.

Bir sözlə, təhsildə humanist psixoloji yanaşma, hər bir təhsilalanının fərdi inkişafı və nailiyyətlər əldə etməsi üçün dəstək kimi çıxış edən təhsil praktikalarının dərk olunması və daha da yaxşılaşdırılması üçün dəyərli alətlər təklif edir.

Ədəbiyyat

- [1]. Rüstəmov, F.A. Karl Rocers və şəxsiyyətyönümlü təhsil / F.A.Rüstəmov, –Bakı: Elm və təhsil, –2019.
- [2]. Rüstəmov, F.A. Humanist pedaqogika, yoxsa pedaqogikada humanizm? / F.A.Rüstəmov, – Bakı: Elm və təhsil, –2018. –92 s.
- [3]. Maslow, A. İnsan olmanın psixolojisi / A.Maslow, –İstanbul: Kuraldışı. –2019.
- [4]. Амонашвили, Ш. Основы гуманной педагогики / Кн. 5. Учитель. –М.: Амрита, –2013.
- [5]. Маслоу, А.Г. Мотивация и личность / Перевод. с англ. Татлыбаевой А.М. –СПб.: Евразия, –1999. –478 с..
- [6]. Рей, Л. Учение как путь самопознания: гуманистический подход в образовании / Л.Рей, –СПб.: Речь. –2012.
- [7]. Скрипник, М. Гуманистическая психология в образовании / М.Скрипник, –М.: Просвещение. –2015.

Summary

The modern system of higher education in the mirror of humanistic psychological values

Aliyeva L.M.

Keywords: *pedagogical practices, personality-oriented learning, humanistic psychological approach, project method, reflexive learning*

One of the drivers of the modern development of the world higher education system is its humanization. This process requires the humanistic psychological connection of the educational process as a whole and the teaching process of individual subjects, the solution of certain problems, the humanistic psychological “mirror” of their activities from the position of ensuring humane security for both parties participating in the training - the teacher and the student.

This approach is an assessment of the formation of young people with modern intelligence and professional skills (maintaining a high level of advice), as well as the formation of a humanistic position and worldview as an urgent task.

The basis of the approach in question is psychological activity reflecting the essence of humanism (formed throughout its history and modern development is included in the teachings of R. Associ, A. Maslow, J. Duane, etc.).

The humanistic approach promotes the formation of a learning environment in which the person (individual), the subject of learning, feels self-confidence, mutual understanding and sympathy. He not only assimilates the training material necessary for his formation as a specialist, but also forms his attitude towards himself, others and life as a whole.

Резюме

Современная система высшего образования в зеркале гуманистических психологических ценностей

Алиева Л.М.

Ключевые слова: *педагогическая практика, личностно-ориентированное обучение, гуманистический психологический подход, метод проектов, рефлексивное обучение.*

Одной из движущих сил современного развития мировой системы высшего образования является ее гуманизация. Этот процесс требует гуманистической психологической связи процесса обучения в целом и процесса обучения отдельных субъектов, решения определенных задач, рассмотрения их деятельности с точки зрения обеспечения гуманной безопасности для обеих сторон, участвующих в процессе обучения – учителя и ученика – через гуманистическое психологическое «зеркало».

Такой подход считает актуальной задачей развитие у молодежи современного интеллекта и профессиональных навыков (поддержание высокого уровня консультирования), а также формирование гуманистической позиции и мировоззрения.

Основу рассматриваемого подхода составляет психологическая деятельность, отражающая сущность гуманизма (которая формировалась на протяжении всей его истории и современное развитие которой отражено в учениях Р. Ассоци, А. Маслоу, Дж. Дуэйна и др.).

Гуманистический подход способствует формированию такой среды обучения, в которой личность (индивид) – субъект обучения – ощущает уверенность в себе, взаимопонимание и сочувствие. Он не только усваивает учебный материал, необходимый для его развития как специалиста, но и формирует свое отношение к себе, другим и жизни в целом.